

Přihláška do soutěže Labyrint světa

o Cenu Vladimíra Jochmanna pro školní rok 2015/2016

VYBRANÁ ENVIRONMENTÁLNÍ TÉMATA VE SPOLEČENSKÝCH VĚDÁCH

Mgr. Jaroslav Staněk

Gymnázium Aš, p. o.

Hlavní 106 Aš

35201

Čestně prohlašuji, že tento příspěvek nebyl podpořen žádnou cenou nebo grantem.

Úvod:

Na ašském gymnáziu vyučuji 23 let dějepis a základy společenských věd, dříve také český jazyk. Studenty, dnes podle dikce RVP žáky, se snažím vést k zodpovědnému vztahu nejen k sobě a nejbližšímu okolí, ale také k celku světa. Snažím se v nich znovuprobouzet holistický pohled na to, co nás obklopuje a přesahuje, a čeho jsme pouhou součástí, nikoli majiteli a pány. Znovuprobouzet proto, že se domnívám, že v dětství byly vztahy s přírodním prostředím jaksi samozřejmé a vytrácejí se v průběhu socializace, bohužel taktéž ve školském systému, orientovaném na instrumentální racionalitu.

V době, kdy se naše škola zapojila jako škola pilotní do programu environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty, organizovaného Klubem ekologické výchovy, a kdy jsem měl zpracovat implementaci ekologických témat pro potřeby ŠVP do společenských věd, jsem začal uvažovat o programu, který by nebyl pouhou úlitbou povinnosti. Několik let jsem koncipoval cyklus, k jehož realizaci přistupuji v tomto školním roce. Nazval jsem jej Vybraná environmentální témata ve společenských vědách.

Cílová skupina:

Cílovou skupinou jsou žáci septimy a oktávy osmiletého gymnázia, kteří si v septimě zvolili humanitní profilaci. Projekt je realizován v rámci Semináře ze ZSV. Seminář ze ZSV absolvuje, alespoň v tomto školním roce, 23 žáků obou ročníků.

Cíle a zdůvodnění projektu:

Projekt si klade za cíl propojit značně diverzifikované oblasti společenských a přírodních věd, zdůraznit a zdůvodnit ekologická témata ve filozofii, psychologii, sociologii, ekonomii, religionistice, politologii, historii, beletrii i poezii. Primárně nepůjde o osvojování si faktografických znalostí. Projekt se bude snažit vzbudit citové vazby jedinců k přírodním procesům, ukázat, že vztah lidského druhu a jeho nelidského okolí nebyl pouze exploatační, jak se to může jevit z perspektivy prahu 21. století.

Vědomí narůstajících krizových společenských procesů, které nás denně jako stínové monstrum doprovázejí, je nutné chápat právě i v perspektivě drancování planety, která se stává stále hůře obyvatelnou. Přinejmenším pro mimolidské formy.

Jako občanský aktivista, městský zastupitel, předseda komise Životního prostředí zřizované radou města, se pokusím v projektu ukázat i konkrétní kroky, kterými může angažovanost měnit zaběhnuté rutinní pořádky v nejbližším okolí. Stále se domnívám, že heslo „mysli globálně, jednej lokálně“ je nejjednodušší zkratkou toho, jak se odpovědně vztahovat k planetě.

Jednotlivá témata byla vybírána s ohledem na zájmy a zkušenosti vyučujícího, ale i s dlouhodobě akcentovanými zájmy žáků. Rozhodně si projekt nečiní nárok na ucelenost, chápu jej jako fragmentární, ale doufám, že díky angažovanosti autora bude žáky přijat přinejmenším jako přínosný.

Následuje zkratkový popis jednotlivých tematických okruhů. První tři moduly jsou popsány velmi stručně - jedná se o pouhý nástin toho, co bude v praxi realizováno. Následující tři jsou popsány detailněji, alespoň tak, jak to rozsah práce dovoluje.

Obsah projektu:

1. Zdroje ekologického, případně antiekologického vztahu ke světu

Téma hledá souvislosti mezi psychologií, religionistikou, historií a ze sociologických témat s globalizačními procesy dneška. Návraty do dětství - vztah k místu, ke konkrétnímu toposu. Co je to biofilie a proč současná společnost trpí biofobiemi? Antropocentrismus a komplex nadřazenosti. Komplex odloučenosti a historické formy odcizení člověka od přírodních procesů. Co rozumět ekogramotností ve vztahu ke společenskovední oblasti?

Realizace: zážitkové aktivity, vzpomínky na dětství, aktivita Pavučina života, seznámení se zelenou psychologií Ralpha Metznera a přístupem ke smyslovému světu podle Davida Abrama. Jako úvodní motivační podpora powerpointová prezentace (momentálně připraveno 28 slidů).

2. Dějiny evropského lesa

Historické, částečně literární téma jako krátký průvodce o vztahu člověka a lesa - původního evropského pralesa. Historický exkurz od mladšího paleolitu a lesostepí střední Evropy, přes význam lesů v antice a ve středověké Evropě (lesnická řemesla, kláštery, les jako mytologické téma - Percival), první zákony o ochraně lesů, devastaci lesů v průmyslové době po současný regionální stav.

Realizace: výkladové téma s úkoly, jak vypadá les v současném okolí města a jaké funkce plní. Jako úvodní motivační podpora powerpointová prezentace (momentálně připraveno 32 slidů). Vize: ideální stav lesů podle studentů.

3. Přírodní náboženství Keltů a starých Slovanů

Historicko-religiózní téma s přesahy do lidové slovesnosti. Co znamená termín přírodní národy a v čem se liší od industriálních civilizací? Zemědělské kultury a vztah k Zemi coby konkrétní viditelné živitelce. Keltský kalendář a přírodně orientované svátky. Kult stromů a zvířat. Přírodní živlové atavismy v pohádkách a slovanském bájesloví.

Realizace: přednáška o historii, práce s literárními texty (ruské byliny, lidové pohádky a pověsti, cyklus keltských pověstí, Hrušková, M.: Kult stromů v zemích Koruny české,...). Jako úvodní motivační podpora powerpointová prezentace (momentálně připraveno 29 slidů na téma staroslovanské mytologie ve vztahu k přírodě).

4. Vztah původních Američanů k životu a přírodě

Protože toto téma je spolu s tématem *Globalizace* v projektu nejnosnější, budu mu v popisu věnovat také více prostoru než ostatním.

Téma bude rozděleno podle geografických oblastí na Severní, Střední a Jižní Ameriku a integračním tématem napříč makroregiony bude téma Vztah původních Američanů ke světu rostlin.

motto: „Nemapujeme ani neměříme rozlehlé plochy přírody ani nevyjadřujeme její divy vědeckými termíny, naopak, vidíme zázraky na každém kroku-zázrak života v semínku a vajíčku, zázrak smrti v záři blesku a ve vlnící se hlubině. Nemáme žádné jiné chrámy nebo svatyně kromě přírody. Nikdy jsme netvrdili, že artikulovaná řeč je důkazem nadřazenosti nad „němými tvory“, naopak je to pro nás velmi nebezpečný dar.“

Ohiyesa, kmen Siouxů-Brulé

Podkladem pro vytváření obrazu indiánského vztahu k přírodě bude mytologická rovina. Na ní bude předvedeno, jak indiáni chápali své místo v přírodě a proč se z ní nevydělili nikdy tak radikálně jako euroatlantická civilizace. Na vybraných kosmogonických mýtech kmenů Haidů, Černonožců, Seneků a dalších bude demonstrována sounáležitost světa lidského s veškerým stvořením, nikoli vydělenost a výlučnost lidského druhu. Následně se komparativně prozkoumají rozdíly klíčových kulturních hrdinů, kteří ovlivnili evropský prostor (Gilgameš-Enkidu, Odysseus, Théseus, Orfeus ...) s kulturními hrdiny indiánského světa (kojotem, vlkem, medvědem, kachnou,...). To nám poslouží jako odrazový bod k vysvětlení rozdílů šamanistických náboženství a v nich všudypřítomného animismu a totemismu s velkými institucionalizovanými náboženstvími. Poměrně bohatá mytologická literatura, která v češtině vyšla, nabízí množství vhodných příkladů (Hlasy větrů, O muži, který šel za Sluncem, Tadič, R.: Cesty do posvátné hory, Erdos, R.: Duch dvou tváří, Giddingsová, R. W.: Mýty a legendy Yakiů a další). Vysvětlení totemismu a kultu předků, zvířecích klanů a vztahu k zvířecím patronům v nich bude logickým pokračováním kosmogonických mýtů o provázanosti lidského a mimolidského světa.

Některé příběhy jsou zasazeny do blíže neurčených lokací, ale jiné jsou svázány s konkrétními krajinami nebo místy (Paha Sapa, Pavoučí skála, Mato Tipila , Castle Rocks ...), která dodnes původní obyvatelé vnímají jako místa sakrální a kde konají nejdůležitější kmenové i individuální rituály. Vysvětlíme zde fundamentální rozdíl mezi chápáním posvátnosti místa u velkých monoteistických náboženství (uzavřené a od světa oddělené prostory synagog,

chrámů, kostelů, katedrál a mešit) a sakrality přírody původních národů i s důsledky, které z rozdílného pojetí plynou.

Dále bude následovat část věnovaná náboženským rituálům spojeným s přírodou.

Nejtypičtějším rituálem pro všechny původní národy Severní Ameriky byl a zůstává obřad hledání vize, v jazyce Lakotů *hanbleceya* – vyplakání si vize. Byl v různých variantách praktikován na celém území severoamerického kontinentu s výjimkou oblasti Puebel - oblasti jihozápadu. Během několikadenního odloučení od lidského společenstva, bez jídla a pití, se hledači stávali součástí divočiny, která je obklopovala. Takto se měli naučit „*chodit v souladu se Zemí*“ a vymodlit si duchovního spojence, ochránce a rádce, který byl blíže než veškerá božstva. Dodnes je tento ne pouze přechodový rituál praktikován nejen mezi původními obyvateli. Kupříkladu do ČR jeho lakotskou variantu přinesl před šesti lety Jorge *Redtail Hawk* Arenivar a i v tomto roce nabízí centrum v jihočeské Nesměni pod jeho vedením tento jedinečný spirituální zážitek.

Dále budou žáci seznámeni s obřady inipi, slunečního tance préríjních indiánů a středoamerického ritu poderios k uctění přírodních sil.

Dnešní školský systém, bohužel, vylučuje zážitkovou pedagogiku, takže všechny výše zmíněné obřady budou zprostředkovány pouze v teoretické rovině, jako zdroj možné inspirace při hledání naléhavých otázek pro zájemce do budoucna.

Kapitola **Vztah ke světu rostlin** propojí všechny tři geografické oblasti Ameriky a žáci v ní získají náhled na používání posvátných bylin a na principy přírodní medicíny původních národů. Zaměříme se především na užívání tabáku, který byl znám ve všech regionech, a dále pak na atraktivní tematiku rostlinných halucinogenů (ayahuasca, peyotl, teonanacatl, durman, šalvěj divotvorná). Budeme si především všimnout naprosto odlišných důvodů požívání těchto látek v nativních komunitách a jejich profánního a konzumního užití v evropském kulturním prostředí. Prohlédneme si výtvarné ztvárňování vizí pod vlivem oneirogenů, které má v Mezoamerice i Jižní Americe letitou tradici (Huicholové- bavlnkové kresby, Pablo Amaringo, Otto Placht,...). Z opakovaných zkušeností vím, že pro žáky je toto téma obzvláště přitažlivé.

Realizace: powerpointová prezentace (momentálně připraveno 119 slidů, rozdělených do čtyř okruhů: Severní, Střední, Jižní Amerika a Vztah původních obyvatel k rostlinnému světu), ukázky z knih: Chromý jelen, Erdos, R.: Chromý jelen, Paseka 2004, kapitola Sám na vršku kopce s.7; Metzner, R.: Zelená psychologie Triton 2001, kapitola Cesta za vizí s. 62; Freke, T.: Spiritualita severoamerických indiánů, Aurora 2000, kapitola Přivolávání vize vzýváním s. 106; Irwin Dva krkavci: Dva krkavci, Triton 2009, kapitola Pod posvátným stromem s.91; osobní zážitky z absolvovaných obřadů, filmy: *Otto Placht- malíř džungle, Léčitel mezi dvěma světy*)

5. Hluboká ekologie jako filosofické a etické téma

Vymezení pojmu ekologie (jako biologická věda, ochrana životního prostředí a politická ideologie). Pohled na ekologická témata optikou společenských věd: ekologie a etika. Seznámení s pojmy biocentrická etika, antropocentrická etika, konzumerismus, hluboká ekologie - A. Naess, hlubinná ekologie - J. Seed, ekofeminismus.

Hluboká ekologie, jak ji definoval A. Naess v článku „*Hluboká a mělká ekologie*“ 1973.

Diskuse nad otázkami, které hluboká ekologie pokládá a nad etickými postoji, které implikuje:

- pro h. e. je životní prostředí důležitější než rozvoj, kritizuje nadprodukcí a nadspotřebu ve „vyspělém“ světě, z úcty k planetě se rozhoduje pro šetrnost, proti bezmyšlenkovitému konzumu
- úcta k Zemi a k životu na ní vylučují konzumní snobismus
- příroda jako soustava konfliktní harmonie, v níž není zlé vůle. Zlá vůle je lidskou zvláštností, která vzniká odcizením od prosté vůle přírody
- pro tzv. hlubinné ekology nastalo odcizení v hloubi lidské totožnosti, přirozenosti. Nebylo tedy odcizením vnějším (člověka od přírody, nýbrž vnitřním, člověka od svého hlubinného jádra). Toto odcizení se pak mělo přenést do vnějšího světa např. jako odcizení patriarchálních civilizací ženskému, hebkému, temnému,... tedy tomu všemu, co nás spojuje se Zemí
- úzké meze ega a jeho tužeb mají být překročeny k vědomí širších sounáležitostí s mimolidským světem, jinými bytostmi a životními projevy

etické postoje dobrovolné skromnosti:

- rozkvět lidského i mimolidského světa má hodnotu o sobě, nikoli pro nás (plevelné druhy, obtížný hmyz, divoká zvěř,...)
- bohatost a rozmanitost životních forem přispívají k uskutečnění těchto hodnot, jsou hodnotou samy o sobě
- lidé nemají právo ochuzovat tuto bohatost, pokud nejde o zachování života
- rozkvět lidského života a kultur je slučitelný se snížením lidské populace, rozkvět života mimolidského si takové snížení vyžaduje
- současné zásahy do mimolidského světa jsou nadbytečné

Realizace: Objasnění pojmů, ukázky z děl: (Leopold, A.: Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky. Abies 1999; Kohák, E.: Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky. Slon 1998; Metzner, R.: Zelená psychologie, Triton 2001; Muir, J.: Mé první léto v Sieře Nevadě. Paseka 2015; Snyder, G.: Staré cesty. Volvox globator, 1996; Snyder, G.: Tahle báseň je pro medvěda. Argo 1997; Snyder, G.: Hory a řeky bez konce. Maťa 2007.) Panelová diskuse.

6. Globalizace

Téma Globalizace považuji za téma shrnující. Má ukázat na příčiny, průběh a důsledky překotného vývoje lidstva v posledních 70 letech. Dají se na něm ilustrovat změny, které se dotýkají celé společenskovední oblasti a které nekončí u hran lidských societ, ale mají drtivý dopad na planetární život v jeho celku.

Nejprve se budeme zabývat vymezením pojmu globalizace a procesů, které ji nastartovaly. Žáci budou seznámeni s filosofickými kořeny debaty o globalizaci. Probereme její chápání u autorů, jako byli P. Teilhardt de Chardin, M. Mc Luhan, P. Virilio, R. Robertson, N. Chomsky, A. Gidens, T. Rozsak, J. Keller nebo V. Bělohradský.

Dále se budeme věnovat kulturní rovině globalizace. Vymežíme pojmy: infotainment, banalizace, kýčovitost, habituace, reality show, mediální imperialismus, devalvace jazyka: newspeak, disneylandizace, kult celebrit, ...Na konkrétních příkladech ukážeme, jak dotyčné pojmy vstupují do naší reality a v co ji přetvářejí.

Dále se dotkneme ekonomické roviny globalizačních procesů: společnosti nekontrolovaného konzumu, narůstajícího bohatství na straně jedné a chudoby na té odvrácené, flexibilní a prekarizované práce, naznačíme, jakými mechanismy se šroubují zisky. Vysvětlíme, co myslí Václav Bělohradský Růstem růstu. Na metafoře rychlosti budeme ilustrovat to, co myslí P. Virilio a Blumfeld S.M., když hovoří o tyranii a imperativu zrychlování.

V rovině politické budeme hovořit o globálních hráčích, ale i o antiglobalizačním hnutí tak, jak vzniklo v Seattlu a v Porto Alegre s heslem „ Jiný svět je možný.“ Tyto části budou shrnuty prostřednictvím Malého příručního slovníku globalizace Václava Bělohradského.

Následující blok předvede, jak se globalizace týká přírodního prostředí. Stojíme tváří v tvář masivnímu vymírání druhů, tentokrát prvně iniciovanému příslušníkem rodu Homo. Žáci se seznámí s nástrojem na kvantifikování zatěžování planety - ekologickou stopou a pomocí internetové kalkulačky si ji budou moci spočítat.

Dále se budeme věnovat stavu světových oceánů (decimování rybích populací, mizení fytoplanktonu - dusíkatým a fosforečnatým hnojivům, odpadům v oceánech), stavu sladkých vod - zamoření řek, ztrátám retenčních vlastností krajiny. Devalvaci půdy a krajiny: odlesňování, likvidaci orné půdy, zamoření půdy olovem a dalšími znečišťujícími látkami, fragmentalizací a asfaltováním krajiny. Množstvím příkladů z lokálních zdrojů budeme dokumentovat, že problémem nejsou pouze palmové plantáže Indonésie nebo Amazonie.

Pojem biodiverzita zasadíme do globálních i lokálních souvislostí. Poukážeme nejen na převažující negativní dopady lidstva na živočišné a rostlinné populace, ale zmíníme se i o pozitivních příkladech návratu některých druhů do krajiny, kterou tisíce let obývali (vlci v Lužici, na Kokořínsku, rysí populace ve Smrčinách, v Beskydech, na Šumavě, návrat zubrů do Polonin, divokých koní do Milovic atd.)

Probereme otázky energetické náročnosti současné civilizace, zaměříme se na dichotomii obnovitelné-neobnovitelné zdroje, z kritického úhlu pohledu se budeme zabývat automobilismem v jeho nejrůznějších důsledcích (sociálních - dopady na rozpočty domácností, dopady na krajinu - asfaltování, dálnice - nepřekročitelné překážky pro migrující zvěř, nehodovost, hluk, polétavý prach, olovo v krajině - hynutí stromů, kácení alejí kvůli údajné bezpečnosti motoristů,...).

Další částí bude problematika změn klimatu a přístupu největších znečišťovatelů k tomuto problému. Co přinesly-nepřinesly konference o klimatu? S jakými možnými scénáři se budeme potýkat v souvislosti s klimatickými změnami?

Poslední částí k tématu **Globalizace** bude modul nazvaný „**Co s tím můžeme dělat?**“ Shrňme pět smrtících postojů současné globální civilizace podle E. Laszla, které dovedly svět na pokraj katastrofy: neolitickou iluzi, sociální darwinismus, militarismus, tržní fundamentalismus a konzumerismus. Nastíníme, jak obyčejný člověk, postradatelný pěšák globalizace, může odpovědněji, soucitněji a eticky jednat ve světě, který ho obrovsky přesahuje.

Realizace: Powerpointové prezentace (momentálně tři bloky: 1. Globalizace: pojmy, kulturní, sociální, ekonomická rovina - 72 slidů, 2. Globalizace: environmentální rovina - 55 slidů, 3. Globalizace: Co s tím můžeme dělat - 27 slidů). Práce s autorskými texty (V. Bělohradský, J. Keller, Blumfeld S.M., ...). Dokumentární filmy: Všechno je v pohodě (2007), Zpráva o stavu planety (2006), Hrabiví prolhaní bastardi (2012), Nepříjemná pravda (2006), Silva Gabreta - Jak se rodí šumavský horský les (2011). Myšlenkové mapy na jednotlivá témata. Diskuse.

Závěr:

Postupně se budu snažit projekt rozšiřovat. V současné době rozpracovávám další témata, která by měla žákům přiblížit problematiku naznačenou úvodem této práce: Archeoskanzeny a centra experimentální archeologie - bydlení kdysi a nyní; Nevládní organizace se zaměřením na místně působící ekologické organizace (Hnutí Duha, Nesehnutí, Arnika, Lesoochránárske zoskupenie VLK,...); Paradigma staré a nové vědy; Pojetí života a přírody v orientálních filozoficko-náboženských systémech; Stromy a náboženství.

Jsem přesvědčen, že pouze odpovědný vztah k tomu, co přesahuje individuální existenci, může udržet jedinou Matku, kterou ve skutečnosti všichni máme, nadále obyvatelnou, a to nejen pro jediný rod Homo. To je smyslem projektu, který porotě předkládám k laskavému posouzení.